УДК 371.314+37.033+372.4

Т.Я. Грітченко
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СИСТЕМИ МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Анотація. *У статті проаналізовано основні недоліки підготовки майбутніх учителів до екологічної освіти молодших школярів, виявлено причини зазначених недоліків; визначено основні підсистеми в системі методичної підготовки вчителів до екологічної освіти молодших школярів; охарактеризовано компоненти системи підготовки студентів до екологічної освіти молодших школярів (змістовий, діяльнісний і мотиваційний), та аспекти, що представляють оптимальне поєднання компонентів (природничо-науковий, ціннісно-нормативний, діяльнісний); проаналізовано принципи відбору змісту екологічної освіти майбутніх учителів початкової школи.*

Ключові слова: *принципи сталого розвитку, навколишнє середовище, екологічна освіта, екологізація освітнього середовища, система методичної підготовки вчителів початкової школи, вищий педагогічний навчальний заклад, система безперервної екологічної освіти, екологічна освіта молодших школярів.*

РЕЗЮМЕ

Т.Я. Гритченко. Концептуальные основы системы методической подготовки будущих учителей к экологическому образованию младших школьников

Аннотация. *В статье проанализированы основные недостатки подготовки будущих учителей к экологическому образованию младших школьников, обнаружены причины отмеченных недостатков; определены основные подсистемы в системе методической подготовки учителей к экологическому образованию младших школьников; охарактеризованы компоненты системы подготовки студентов к экологическому образованию младших школьников (содержательный, деятельностный и мотивационный), и аспекты, которые представляют оптимальное сочетание компонентов (естественно-научный, ценностно-нормативный, деятельностный); проанализированы принципы отбора содержания экологического образования будущих учителей начальной школы.*

Ключевые слова: *принципы устойчивого развития, окружающая среда, экологическое образование, экологизация образовательной среды, система методической подготовки учителей начальной школы, высшее педагогическое*

Create PDF files without this message by purchasing novaPDF printer (http://www.novapdf.com)

учебное заведение, система непрерывного экологического образования, экологическое образование младших школьников.

SUMMARY

T.Ya. Gritchenko. Conceptual grounds of future teachers' methodical preparation system to primary school children's environmental education.

Summary. *The article analyses the main disadvantages of future teachers' preparation to primary school children's environmental education; it is defined that overcoming of these disadvantages is prevented by weak development of general theoretical question of continuous environmental education content, and lack of future teachers' methodical preparation system to primary school children's environmental education; the basic subsystems in future teachers' methodical preparation to primary school children's environmental education, based on B. Hershunskiy's system approach, are defined according to following basic aspects: ecological education as public and personal value, ecological education as a system, ecological education as a process, ecological education as a result; the concept of "future teachers' readiness to primary school children's environmental education" is specified; the components of students' preparation to primary school children's environmental education (content, activity and motivational) are characterized; optimal combination of content components of future teachers' preparation to primary school children's environmental education, based on system approach, are represented by the following aspects: natural-scientific, value-normative, activity; the principles of selection of ecological education content of future primary school teachers that correspond to the philosophical and methodological research in environmental education are analyzed and defined as following: humanization and education liberalization; continuity; correlation of theoretical knowledge and practical students activities; integration of knowledge and academic disciplines; education differentiation; historical and regional principle, etc.*

The conducted research indicates that the problem of future teachers' methodical preparation to primary school children's environmental education must be conducted in the complex system. Ecological education must become the main tool of motivational environment activity forming and provide constructive approach to realization of sustainable development ideas.

Key words*: sustainable development principles, environment, ecological education, educational greening, primary school teacher's methodological preparation system, higher pedagogical educational establishment, continuous environmental education system, primary school children's environmental education.*

Постановка проблеми. Сучасна екологічна ситуація у світі і в Україні, зростаючі масштаби антропогенних дій на навколишнє природне середовище, бажання світової спільноти перейти до сталого екологічно-економічного розвитку – все це примушує звернути увагу на екологізацію освіти.

Create PDF files without this message by purchasing novaPDF printer (http://www.novapdf.com)

Одним із ключових принципів сталого розвитку слід визнати пріоритет екологічної освіти всіх вікових категорій суспільства і в першу чергу молоді. Головна відповідальність за екологічну освіту дітей лягає на школу. Найважливішою ланкою у системі безперервної екологічної освіти є початкова школа. Саме тут закладаються основи свідомого відповідального ставлення дітей до природи. Проте, ефективна екологічна освіта стає можливою лише за умови відповідної підготовленості вчителів.

Нині невелика кількість випускників вищого педагогічного навчального закладу можуть успішно здійснювати екологічну освіту молодших школярів. Основними недоліками екологічної підготовленості вчителів початкової школи, на нашу думку, є: нездатність до формування у дітей цілісного бачення навколишнього середовища, що є наслідком відсутності такого бачення у самих учителів; недооцінка значущості безпосереднього спілкування дітей із природою для освіти, виховання і розвитку молодшого школяра; невміння логічно вводити у зміст початкової освіти екологічні знання, уміння, стимулювати відповідні емоційні відносини; нерозвиненість мотивів екологічно-педагогічної самоосвіти і негативне ставлення до впровадження наукових досягнень у галузі методики екологічної освіти, методичних новацій педагогів-дослідників тощо. Все це створює значний розрив між досягненнями науки і практикою початкової екологічної освіти.

Основною причиною зазначених недоліків вважаємо зміст екологічної освіти на факультетах підготовки вчителів початкової школи у педагогічних ВНЗ, що характеризуються: неповним віддзеркаленням накопиченого до теперішнього часу досвіду відносин людини з природним середовищем для екологічної освіти школярів; невідповідністю змісту екологічної освіти у ВНЗ екологічній освіті в школі; відокремленістю власне екологічної і екологічно-педагогічної підготовки студентів як за змістом, так і за часом.

Подоланню названих недоліків заважає слабка розробленість загального теоретичного питання змісту безперервної екологічної освіти, а також відсутність

Create PDF files without this message by purchasing novaPDF printer (http://www.novapdf.com)

системи методичної підготовки майбутніх учителів до екологічної освіти молодших школярів.

Аналіз актуальних досліджень. Огляд літератури показує, що дослідженнями питань теорії і практики екологічної освіти і виховання займалися Л. Бобильова, А. Захлєбний, І. Звєрєв, Л. Іщенко, В. Коваль, М. Колесник, І. Костицька, О. Лабенко, Л. Лук'янова, Г. Науменко, Т. Науменко, А. Плешаков, Г. Пустовіт, І. Пономарьова, Н. Риков, Л. Різник, Л. Салєєв, С. Сапожников, С. Совгіра, І. Суравегіна, В. Танська, А. Тихонова, І. Удовиченко, Т. Чорноштан, С. Шмалєй та ін. Формуванню екологічного мислення присвячені дослідження А. Матвійчука, В. Метельова, І. Мірзокулова, М. Філоненко, М. Швед, та ін. Розробкою загальних теоретичних питань екологічної освіти вчителя початкової школи займалися С. Глазачов, А. Миронов, Л. Симонова, Е. Сластьоніна, Д. Трайтак, З. Тюмасева та ін.

Проте спеціальні дослідження, в яких цілісно розглядалася б система методичної підготовки вчителя початкових класів до екологічної освіти молодших школярів в педагогічному ВНЗ, до теперішнього часу не виконані.

Метою статті є розгляд концептуальних засад системи методичної підготовки майбутніх учителів до екологічної освіти молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Основні концептуальні засади у змісті професійної екологічної освіти майбутніх учителів початкової школи, система їхньої підготовки до екологічної освіти школярів виходить із сучасних тенденцій сталого розвитку, екологізації, гуманізації, інтеграції початкової освіти.

На основі системного підходу Б. Гершунського [2, с.86-88] ми визначили основні підсистеми в системі методичної підготовки вчителів до екологічної освіти молодших школярів за основними аспектами:

- екологічна освіта як суспільна і особиста цінність;
- екологічна освіта як система;
- екологічна освіта як процес;
- екологічна освіта як результат.

За основними об'єктами ми виокремили:

Create PDF files without this message by purchasing novaPDF printer (http://www.novapdf.com)

- цілі екологічної освіти з урахуванням особистісних і суспільних потреб в стійкому розвитку земної цивілізації і природи планети;

- соціально-економічне середовище (сфера культурного і духовного життя суспільства, яке детермінує розвиток системи екологічної освіти, визначає конкретні умови, чинники освітнього середовища), в якому вона функціонує;

- вчитель – дійова особа будь-яких перетворень у системі екологічної освіти, що реалізовує цілі комплексними засобами екологізованого освітнього середовища;

- єдність і цілісність системи безперервної екологічної освіти, її структура і компоненти, що розглядаються в аспекті оптимізації управління цією системою в цілому і її окремих ланок, адаптованість до віку дитини;

- інтегрованість системи (зміст, методи, засоби і організаційні форми навчальної, виховної, розвивальної діяльності, орієнтованої на досягнення соціально і особистісно детермінованих цілей освіти за допомогою специфічного його прояву, як безперервного процесу, що має екорегіональну спрямованість);

- екологічна наука, що розглядається в системі міждисциплінарного наукового знання, як системоутворювальний чинник для сукупного знання про людину, що знаходиться у процесі освіти; суть і функції особистісно орієнтованих на дитину педагогічних знань спеціальних наук, що забезпечують внутрішню логіку саморозвитку системи методичної підготовки вчителя початкових класів до екологічної освіти школярів, визначення суперечностей в процесі навчання, виховання і розвитку засобами екології, дидактики, методики. Всі наведені підсистеми мають характерну спільність, властиву екологічній освіті як безперервному процесу.

Система методичної підготовки вчителів початкової школи до екологічної освіти молодших школярів розглядається нами у структурі безперервної екологічної освіти і загальноосвітніх програм з урахуванням регіонального компоненту. У зв’язку з цим, зміст екологічної освіти, на нашу думку, має враховувати принципи професійної доцільності і готовності до екологічної освіти. Ці принципи пов’язані з вимогами до змісту, спрямованості, методів і форм

Create PDF files without this message by purchasing novaPDF printer (http://www.novapdf.com)

навчання, виконання яких сприяє досягненню цілей підготовки фахівця до майбутньої професійної діяльності.

Готовність майбутніх педагогів до екологічної освіти молодших школярів розглядається нами у системі як стійка характеристика особистості, що є єдністю трьох взаємопов'язаних компонентів: змістового, діяльнісного і мотиваційного.

Змістовий компонент системи підготовки студентів до екологічної освіти молодших школярів включає понятійний категоріальний апарат з екології і понятійний апарат про сучасні педагогічні технології екологічної освіти в освітніх установах (знання про цілі екологічної освіти і виховання, про вимоги до відбору змісту, про методи, засоби і форми екологічної освіти школярів, про діагностику, проектування, реалізацію процесу екологічної освіти дітей).

Діяльнісний компонент готовності майбутніх учителів початкової школи до екологічної освіти учнів є системою способів екологічної діяльності і системою методичних умінь у галузі екологічної освіти. Екологічна діяльність розглядається нами як діяльність студентів з оволодіння узагальненими способами взаємодії з природою, методами екологічних досліджень, уміннями працювати з природними об'єктами тощо.

Мотиваційний компонент поєднує гуманістичні, історичні, регіональні, культурологічні і професійні аспекти, що сприяють розумінню гуманістичної цінності екології як науки, можливості її реалізації у роботі з дітьми.

Виходячи з позиції системного підходу, оптимальне поєднання компонентів змісту готовності майбутніх учителів початкової школи до здійснення екологічної освіти учнів має бути представлене такими аспектами: природничо-науковим, ціннісно-нормативним, діяльнісним.

Природничо-науковий аспект включає знання про природні комплекси регіону, їх структуру, територіальне розміщення, властивості, функціонування як об'єктів використання й охорони. Цей аспект містить знання про умови і чинники навколишнього середовища, що впливають на духовне та фізичне здоров'я людини і матеріальне виробництво області.

Create PDF files without this message by purchasing novaPDF printer (http://www.novapdf.com)

Ціннісно-нормативний аспект включає знання, що розкривають універсальну цінність природи, історичні зв'язки, нетрадиційні способи освоєння природних багатств, народні традиції, пов'язані з використанням і охороною природи. У цей аспект входять також знання, що регламентують відношення людини і природи в області, країні, світі.

Діяльнісний аспект представлений переліком знань і умінь, які використовуються в реальній діяльності з вивчення, оцінки, поліпшення природи області, пропаганді екологічних знань тощо.

Відбір змісту екологічної освіти майбутніх учителів початкової школи, ми вважаємо, має здійснюватися на основі ряду принципів, які відповідають філософсько-методологічним дослідженням у галузі екологічної освіти, зокрема принципи: гуманізації і гуманітаризації освіти; безперервності; взаємозв'язку теоретичних знань і практичної діяльності студентів; інтеграції знань і навчальних дисциплін, диференціації навчання, історико-регіональний принцип тощо.

Принцип гуманізації і гуманітаризації освіти. Гуманізм екологічної освіти закладений у його інтегративно-гуманітарних принципах, зокрема: особистісне сприйняття студентом процесів і явищ в біосоціумі; причетність майбутнього педагога до цих процесів не тільки у свідомості, але і в діяльності; орієнтація на пошук згоди (консенсусу), на готовність і уміння приймати інші погляди і точки зору; особиста відповідальність за наслідки своєї діяльності і своєї поведінки в біосоціумі. Орієнтація освітнього процесу на екологію – це орієнтація на реальне життя, на проблеми, які належить вирішувати людству. На перший план передусім виносяться моральні та етичні цінності, духовний розвиток особистості. При цьому гуманітарна спрямованість освіти майбутніх учителів початкової школи адекватно трансформується в його екологічну спрямованість.

Принцип безперервності освіти. Процес формування особистості, що володіє екологічною свідомістю може бути результативним, якщо він реалізується безперервно упродовж тривалого інтервалу життя людини. Цей відрізок часу охоплює етапи дошкільної (дитячий навчальний заклад), шкільної

Create PDF files without this message by purchasing novaPDF printer (http://www.novapdf.com)

(базової і повної) післяшкільної (ліцей, коледж, ВНЗ) безперервної екологічної освіти. Не викликає сумнівів, що на кожному з цих етапів безперервної освіти зміст і форми навчання та виховання повинні узгоджуватися із принципами наступності та віковими психологічними особливостями людини.

Принцип взаємозв'язку знань і практичної діяльності студентів. Цей принцип має особливо важливе значення для екологічної освіти, оскільки неодмінною умовою залучення майбутніх учителів початкової школи до природоохоронної діяльності, формування у них екологічної свідомості є використання отриманих теоретичних знань у повсякденній практиці. Цей принцип взаємного поєднання знань, умінь і практичних навичок реалізується за рахунок навчально-лабораторних практикумів природничо-наукових дисциплін; польових практикумів; виконання наукових досліджень у лабораторіях, у наукових студентських гуртках; керівництва організацією позаурочної діяльності учнів в шкільному куточку живої природи, у шкільному саду, на навчально-дослідній ділянці тощо.

Принцип інтеграції знань і навчальних дисциплін. Інтеграція передбачає створення трьох типів інтегративних дисциплін: пропедевтичні, лінійні та узагальнювальні. Пропедевтичні курси (ботаніка з основами екології, землезнавство з основами краєзнавства) знайомлять студентів з єдиною картиною світу; природничо-науковими поняттями, визначеннями і закономірностями. У лінійних курсах (природознавство) раніше отримані знання заглиблюються і деталізуються, взаємопов'язуються з іншими лінійними дисциплінами; в узагальнювальних інтегративних курсах (екологія, методика екологічної освіти) здійснюється синтез знань. Процес інтеграції в системі професійної підготовки вчителя початкової школи до екологічної освіти учнів полягає у поєднанні природничо-наукової і педагогічної освіти, особистісно орієнтованої на дитину.

Принцип диференціації навчання. Виходячи з цього принципу і спираючись на результат багаторічного педагогічного досвіду, особистісно орієнтоване екологічне навчання студентів проводиться із використанням трьох видів особистісної диференціації, яка адаптована на майбутню роботу з дітьми,

Create PDF files without this message by purchasing novaPDF printer (http://www.novapdf.com)

враховує структуру та вікові особливості інтелекту дітей, а саме: особистісну диференціацію за інтересами; особистісну диференціацію за здібностями до вивчення характерних предметів або циклів дисциплін – на етапі самовизначення спеціалізації; особистісну диференціацію за професійними схильностями інтелекту – на етапі їх самостановлення.

Історико-регіональний принцип вимагає, щоб вся система методичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, кожен її аспект розглядався у взаємозв'язку із конкретним історичним досвідом регіону. Цей дидактичний принцип передбачає врахування у професійній екологічній освіті вчителів початкової школи національних і культурних традицій, природних і соціально-економічних умов.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, проблема методичної підготовки майбутніх учителів до екологічної освіти молодших школярів повинна вирішуватися комплексно в системі. У підготовці вчителя початкових класів до екологічної освіти молодших школярів необхідна особистісна орієнтація його на дитину, знання регіональних особливостей і екологічних освітніх шкільних програм. Екологічна освіта повинна стати головним інструментом формування мотиваційного середовища діяльності фахівця і забезпечити конструктивний підхід до реалізації ідей сталого розвитку.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. На подальше вивчення заслуговує питання розробки принципів відбору наук, що входять в екологічний комплекс, проблеми оптимального співвідношення загальних, біологічних, екологічних та інших знань тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вахович І. М. Теоретичні засади формування моделі сталого розвитку суспільства / І. М. Вахович // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, – 2009. – Вип. 15. – С.17-27.

2. Гершунский Б. С. Философия образования: Учебное пособие для студентов высших и средних педагогических учебных заведений / Гершунский Б. С. – М. : Московский психолого-социальный институт, 1998. – 432 с.

Create PDF files without this message by purchasing novaPDF printer (http://www.novapdf.com)